

Szlovákok¹

A szlovákok történelme szorosan összekapcsolódik a magyarság történelmével. A csehek és a szlovákok elődeinek első közös állama a Nyitrai Fejedelemség volt a 9. század elején, majd 833-ban létrejött Szvatopluk nyitrai fejedelem uralma alatt a Nagymorva Birodalom. A Nagymorva Birodalom fennállása alatt Cirill és Metód bizánci keresztény hittérítők megalkották az ószláv nyelvet, amelyet 867-ben II. Adorján pápa Rómában a héber, a görög és a latin mellett a keresztény világ negyedik liturgikus nyelvének rangjára emelt. A Nagymorva Birodalom fennállásának a belső viszályok, valamint a keleti frankok és a nomád magyar törzsek támadásai vetettek véget.

Az itt élő szláv nép a formálódó magyar állam befolyása alá került, a honfoglalás után pedig a Magyar Királyság részévé vált. Ettől kezdve a többi szláv népességtől államhatár választotta el. Népnevük, a slovenský (szlovák) a 13. századtól mutatható ki. Mátyás király 1467-ben Pozsonyban alapított a meg Magyarország első egyetemét, az Academia Istropolitanát, amely négy karral 1467-ben nyílt meg.² Kancellárja Vitéz János lett, akinek halálával elkezdődött az egyetem hanyatlása, majd Mátyás király halála után 1490-ben meg is szűnt.

A Felvidéken vegyesen éltek szlovákok és magyarok, valamint szászok. Az együttélés évszázadokon át problémamentes volt. A megyéket kétnyelvű, magyar–szlovák származású köznemesség, a szász városokat önkormányzatok irányították. Nagyobb szlovák csoportok a 18. század folyamán a törökök uralmát követően telepítéssel kerültek Magyarország belső, elnéptelenedett területeire. Letelepelési hullámuk, amely az országon belül zajlott, három szakaszra bontható.

1670–1711 között főként szökött jobbágyok indultak el a törököktől visszafoglalt vidékekkel határos megyékből – mintegy hídfőállásként használva ezeket a helyeket a további vándorláshoz. Ebben a szakaszban Észak-Dunántúlon, az ország közepén és keleten, a nyelvhatáron lévő megyék déli, lakatlan helységeiben települtek le.³ 1711–1740 között zajlott le a földesurak szervezett telepítéseinek nagy része. Ebben a szakaszban a szlovákok első, önálló településeik és nyelvszigeteik egész sorát hozták létre a Dunántúlon⁴ és a Nagyalföldön.⁵ Ekkor alapították az első bükki üveghuta-települést, Óhuta-Bükkszentlászlót. A harmadik telepítési szakaszban Bácska és Bánát lakatlan területeit népesítették be. A Nagyalföldön ekkor főként másodlagos telepítésekről, illetve továbbvándorlásról beszélhetünk. A békéscsabai szlovákok 1746-ban Tótkomlóst, 1747-ben Apatelket (Mocrea), a békéscsabai, szarvasi, tótkomlói szlovákok 1754-ben Nyíregyházát telepítették be. Ekkor létesültek a Mátra és a Bükk hutás falvai is.

¹ Forrás: <http://www.slovaci.hu>.

² Az egyetem felállítását II. Pál pápa 1465. május 19-én kelt, Vitéz Jánoshoz és Janus Pannoniushoz intézett bullájában engedélyezte. Az egyetem nevét az *Istropolitana* szóról kapta, mely ógörög nyelven Pozsony városát jelentette.

³ Sárísáp, Kesztlöc, Piliscsév, Pilisszántó, Vanyarc, Acsa, Csővár, Óhuta.

⁴ Pilisszentlászló, Öskü, Bánhida, Vértesszőlős, Bakonycsernye, Tardosbánya.

⁵ Bénye, Alberti, Csömör, Kiskőrös, Békéscsaba, Szarvas, Mezőberény.

A 19. században szintén a másodlagos telepítések domináltak. Ezek jellemző láncolataként a tótkomlóiak 1802-ben megalapították a mai Nagylakot, a nagylakiak 1815-ben Pitvarost, a pitvarosiak a tótkomlói és nagylaki pusztabérlőkkel együtt 1844-ben létrehozták Csanádalbertit. A legfiatalabb szlovákok lakta települések – Kétsoprony, Telekgerendás – az 1950-es évek elején, a mezőgazdasági szövetkezetek, állami gazdaságok szervezésével egy időben jöttek létre Békés megyében az egykori tanyaközpontokból.

A nemzetébredés korában a szlovákok is elkezdték önmaguk megszervezését, de a reformkor magyar nyelvújítási, valamint a magyar nemzetállam létrehozásának folyamatában követeléseik nem jártak sikerrel. Nemzeti mozgalmuk egyik vezetője Ludevit Stúr (1815–1856) evangélikus teológus, nyelvész, a pozsonyi evangélikus líceum tanára volt. Gyújtó hangú nemzetiségi agitációi, magyarellenes röplapjai és újságcikkei miatt 1840-ben eltiltották a tanítástól. 1845-ben politikai lapot alapított. Az új szlovák irodalmi nyelven íródó magyarellenes hangvételű *Slovenskje Národné Noviny* szépirodalmi melléklettel jelent meg és a szlovák nemzeti összefogásra, és nyelvművelésre buzdított.

A szlovákok 1861-ben újabb kísérletet tettek, amikor Turóc szentmártonban nemzeti gyűlést tartottak. Az itt elfogadott Turócszentmártoni Memorandum így fogalmaz: „öntudatunk határozottan mondja, miszerint mi felsőmagyarországi szlávok époly nemzet vagyunk, mint a magyarok, vagy bármely nemzete e közös hazának, miből ha csak a nemzeti jogegyenlőség a polgári szabadsággal együtt chimera lenni nem akar, önként következik az, miszerint mint nemzet, kevesebb joggal nem birhatunk, mint bár hazánknak bármely más nemzete.”⁶

A szlovákok egy felső-magyarországi szláv kerület kialakítását kérték a magyar országgyűléstől. Érvelésükben hivatkoztak arra, hogy „legidősebb örökösei e közös hazának”, és területi autonómiájuk jogosságát Szent István intelmeiből vezették le. A Memorandum a Bach-rendszer bukása után az 1861-ben ismét összehívott országgyűlés június 27-i ülésén került a képviselők elé, akik nem voltak hajlandók az önálló felső-magyarországi szláv kerület létrehozásáról tárgyalni. Nyitra, Zólyom, Temes, Trencsény vármegyék,⁷ valamint Besztercebánya, Selmec, Eger kifejezetten tiltakoztak a Memorandum ellen.⁸ Bár „az alacsony hatékonyságú magyar iskolarendszer képtelen volt arra, hogy tömegeket elmagyarosítson”, ám modern pályákon mozgó, nemzetileg öntudatos szlovák szakemberréteg sem alakult ki. Maradt a hagyományos papi, tanítói réteg, akikhez néhány

⁶ Idézi Völgyesi Orsolya: A történeti Magyarország – népek börtöne vagy népek bölcsője? Forrás: http://www.kre.hu/rektori/files/studiacikkek/2003.1_2.szam/03.Volgyesi_Orsolya.pdf.

⁷ „Trencsén megye első alispánja azon 342 tót-ajku megyei községnek tiltakozását a Turóc-Szt.-Mártoni gyülekezet emlékirata ellen terjeszti föl, melyben a képviselőháznak a nemzetiség kérdésének általa, leendő kellő megoldása iránt teljes bizalmukat fejezik ki; és az említett gyülekezet határozatát, mely minden megbízás nélkül és a haza iránti ellenséges szellemben hozatott s az ország szétdarabolására vezető célzásokat tartalmaz – kárhóztatják, kijelentvén hogy Magyarországon lakó minden nemzetiségeket testvéreknek tekintvén, a haza alkotmányos szabadságért és területi épségért élni és halni készek.” Forrás: <http://www.ogyk.hu/e-konyvt/mpgy/1861/pdf/kepv-64-ules.pdf>.

⁸ Ugyanezen az ülésnapon olvasták fel Temes és Csanád vármegyék tiltakozását a szerbek karloviczi congressusán elhangzott törekvések ellen. „Csanád megye közönsége hasonlóképpen kéri, hogy a szerb vajdaságnak a karloviczi congressus által az ország területi épségének veszélyeztetésével szándokolt fölállítását, gátoltassék meg”. Forrás: <http://www.ogyk.hu/e-konyvt/mpgy/1861/pdf/kepv-64-ules.pdf>.

ügyvéd, kereskedő, banktisztviselő csatlakozott – a századelőn összesen 6–800 szlovák ajkú család.⁹

Az I. világháborút lezáró békeszerződések következtében a magyarországi szlovákság Csehszlovákia megalakulásával államjogilag is elszakadt nemzetalkotó etnikumától, mellyel ezer évig egy hazája volt. A teljes vertikumú kultúra kifejlesztéséhez és fenntartásához elégtelen lélekszámú, szétszórta élő, egymástól és az anyanemzettől is elszigetelt magyarországi szlovákság az anyanyelv megtartása szempontjából hátrányos helyzetbe került. Mindezt fokozta, hogy az anyaországtól számottevő segítséget nem kapott. A trianoni Magyarország második legnagyobb kisebbsége a szlovákság lett. Kulturális életükben a még 1885-ben alapított *Uhorkokrajinský Vzdelávací Spolok Slovenský* (Magyarországi Tót Közművelődési Társulat) vitt jelentős szerepet. A II. világháborút követő csehszlovák–magyar lakosságcsere során mintegy 73 000 magyarországi szlovák települt Szlovákiába. Az áttelepülés után a Magyarországon maradt szlovákság nem csupán létszámában fogyatkozott meg, de felbomlottak azok a több száz éves hagyományokra visszatekintő, etnikailag viszonylag zárt közösségek is, amelyek a magyarországi szlovákság nyelvének, kultúrájának hordozói voltak. A veszteség hosszú távú káros hatása mindmáig érvényesül.

A szlovák kisebbség létszáma

Az 1990. évi népszámlálási adatok szerint 12 745 személy vallotta magát szlovák anyanyelvűnek, 10 459 szlovák nemzetiségűnek. A 2001. évi népszámlálás adatai szerint a szlovák anyanyelvűek száma 11 816 fő volt, míg a magukat szlovák nemzetiséghez tartozók száma 17 692 főt tett ki. A kisebbség kulturális értékeihez, hagyományaihoz kötődők száma 26 631 fő, a szlovák nyelvet családi, baráti körben használók száma 18 056 fő volt. A kisebbségi közösségben általánosan elfogadott becslés adat szerint ma Magyarországon 100–110 ezer szlovák él.¹⁰ A szlovák anyanyelvű, illetve nemzetiségű népesség mintegy 10 százaléka lakik a fővárosban, közel harmaduk vidéki városokban, kétharmaduk pedig községekben él. Területileg szórta, az ország valamennyi megyéjében 105 településén élnek szlovákok. Jelentősebb közösségek Budapesten, Békés megyében, valamint a Pilis hegység környéki falvakban találhatók.

Szervezetek

A szlovák kisebbség a rendszerváltást követően települési, regionális (megyei) és országos szinten is létrehozta civilszervezeteit, majd kisebbségi önkormányzatait. Az Országos Szlovák Önkormányzat (a továbbiakban: OSZÖ) megválasztására 2007. március 4-én került sor, a szavazati joggal rendelkező elektorok 39 tagú testületet választottak. Az OSZÖ Közgyűlésének – több országos önkormányzathoz hasonlóan, a törvényi bizonytalanság okán elmaradt eskütétel miatt – megismételt alakuló és vezetőségválasztó ülése 2007. április 25-

⁹ Völgyesi, uo.

¹⁰ <http://www.nepszamlalas.hu/hun/kotetek/04/tabhun/tabl01/load01.html>.

én sikeresen lezajlott. Az országos testület elnökévé ismételten Fuzik Jánost választották. Az OSZÖ székháza Budapesten a Fadrusz utca 11/A-ban található.¹¹ Az OSZÖ összesen 11 intézményt tart fenn. Ebből három oktatási intézmény. Szlovák kisebbségi önkormányzat 116 településen, 5 megyében, valamint a fővárosban működik.

A magyarországi szlovák kisebbségi óvodák száma 48, ebből 5 anyanyelvi nevelést folytat, míg a többi 43 két nyelven, magyarul és szlovákul neveli a gyermekeket. Az óvodákba járó gyermekek száma 2746 fő volt a 2008-as tanévben. A szlovák általános iskolák száma 49, ebből egy – a budapesti – szlovák anyanyelvű általános iskola, 4 két tannyelvű, míg 44 nyelvoktató iskola. A szlovák nyelvet, illetve nyelven tanuló diákok létszáma négyezernél több fő. Budapesten és Békéscsabán működik szlovák gimnázium, az egyik szlovák tannyelvű, míg a másik két tannyelvű. Összesen egy szakközépiskolában folyik szlovák nyelvű oktatás. Az OSZÖ 2009-ben közel 200 alkalmazottal 11 intézményt, köztük Békéscsabán, Szarvason és 2007. július 1-jétől Sátoraljaújhelyen, három szlovák iskolát működtetett, 900 gyermekkel. Az önkormányzat éves költségvetése meghaladta az 1 milliárd Ft-ot. Az OSZÖ intézményei közül a három iskolán kívül a Békéscsabán működő Szlovák Pedagógiai Módszertani Központ tevékenysége kapcsolódik közvetlenül a szlovák nyelvű oktató-nevelő munkához.¹² Az intézmény a módszertani füzetek kiadása, szakmai konferenciák szervezése mellett megjelenteti *Szlovák Tanár* című pedagógiai évkönyvét,¹³ amelyben egyre többet publikálnak a romániai és vajdasági szlovák kollégák is. A módszertani központ a szakmai lebonyolítója az „Alapítvány a tehetségekért” ösztöndíjprogramnak is, amelyet az OSZÖ 2007-ben indított a szlovák középiskolások számának növelése érdekében. 2008-tól indult az Országos Szlovák Kisebbségi Önkormányzat ösztöndíjprogramja, amelynek lényege, hogy az általános iskolák végzőseit, és tanáraikat kívánja ösztönözni abban, hogy a tanulók a hazai szlovák középiskolák valamelyikében folytassák tanulmányaikat.

A Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete néprajzi, nyelvtudományi, történettudományi és szociológiai kutatásokat végez többek között – szerződéses együttműködésben – a Szlovák Tudományos Akadémiával is.¹⁴ A Vertigo Szlovák Színház hivatásos és amatőr tagozattal működik. Függetlenített színházigazgatót alkalmaz valamint az OSZÖ-től átvállalt kulturális rendezvényeket – színházi táborok és találkozók, filmszeminárium – is szervez.¹⁵ Az OSZÖ Közgyűlése 2003-ban fogadta el a Szlovák Közművelődési Központ alapító okiratát és azokat a dokumentumokat, amelyek lehetővé teszik az intézmény működését. A központ Budapesten, az OSZÖ székházában kapott helyet.

Mivel a magyarországi szlovákok az ország területén nagy szórtóságban élnek, a korábbi helyi kezdeményezések és igények alapján az előbb említett Szlovák Közművelődési Központ jelenleg hét tagintézménnyel működik. A megyék és a népesség arányában a következő településeken létesült szlovák kulturális regionális központ: Békés megyében

¹¹http://www.nemzetpolitika.gov.hu/index.php?main_category=4&action=view_item&item=583.

¹² <http://www.slovaci.hu/index.php?id=929>.

¹³ Slovenčinár.

¹⁴ <http://www.slovaci.hu/index.php?id=1060>.

¹⁵ http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_kisebbsenek/2008/Kiteljesedo_kulturalis_autonomia_2003_2006/pages/065_vertigo.htm.

Békéscsabán, Szarvason, Tótkomlóson, a bakonyi régióban Bakonycsernyén, a nógrádi és hevesi régióban Vanyarcon, a Pilisben Pilisszentkereszten és Zemplénben Sátoraljaújhely-Bányácskán.¹⁶ A Szlovák Dokumentációs Központ saját gyűjtő, rendszerező és könyvtári szakemberek továbbképzését szolgáló munkája mellett közreműködik a *Ludové noviny* hetilap fotóarchívumának digitalizálásában, valamint a kutatóintézet hanganyagainak feldolgozásában.¹⁷ A Legatum Nonprofit Kft. immár 30-nál több olyan tájháznak, néprajzi gyűjteménynek nyújt szakmai és szerény anyagi támogatást, amelyek fenntartói helyi szlovák kisebbségi önkormányzatok.

Az elmúlt időszakban számos új szlovák néprajzi gyűjtemény és tájház született, többek között Dabas-Sáriban, Jásdon és Budapest XVI. kerületében, Cinkotán. A társaság az ország félszáznál is több szlovák tájházáról, falumúzeumáról és néprajzi gyűjteményéről reprezentatív kiadvány megjelentetését készíti elő.¹⁸ Az OSZÖ Közgyűlése a Legatum Kft. révén 2007. februári határozatával létrehozta a Magyarországi Szlovákokért Közhasznú Alapítványt, amely első, folyamatos feladatként, mint már említettük, anyagilag is ösztönzi a 7–8. osztályos tanulókat arra, hogy tanulmányaikat szlovák középiskolában folytassák.

A magyarországi szlovákok, szervezeteik és önkormányzataik rendszeresen szerveznek helyi, regionális, országos, illetve nemzetközi programokat. Az egész közösséget megmozgató nagy rendezvények gazdája általában az OSZÖ, illetve intézményei. Ilyen rendezvények többek között a gyermekek hagyományos tótkomlósi színjátszó seregszemléje és szlovákiai tábora, a szlovák filmek szemináriuma, a gyermekek szlovákiai bibliai tábora, az egyházi kórusok találkozója, a *Slovenčinár* szakmai évkönyv és a *Náš kalendár* kiadása. Hagyományaihoz híven az OSZÖ július első szombatján¹⁹ mindig más-más régióban rendezi meg a Magyarországi Szlovákok Napját. A Fővárosi Szlovák Önkormányzat évente rendezi meg Szlovák Karácsonyát, de társszervezőként részt vesz több egyházi, illetve Budapest egykori szlovák közösségeiről szóló konferencia szervezésében is.

Kulturális téren a szlovák civilszervezetek is igen aktívak. A Magyarországi Szlovákok Szövetsége évenként megrendezi a „Zlatý škovránok” című énekversenyét, különböző korosztályoknak. A rendezvények legkiemelkedőbb fellépőit több rendezvényükön felléptetik, itthon és Szlovákiában, valamint a díjazottakkal készült felvételt CD-n is kiadják. A szövetség hagyományosan megrendezi bánki Szlovák Folklórtalálkozóját, amelyre az ország minden részéről érkeznek szlovák táncsoportok, énekkarok. A kisebbségek napjához kapcsolódóan a szövetség évente rendez nagyszabású kulturális rendezvényt a Nógrád és Heves megyében élő szlovákok részvételével.

A magyarországi szlovákok hetilapja a *Ludové noviny* hetilap a 2000-ben megkötött kiadói szerződés alapján a Magyar Hivatalos Közlönykiadó kiadásában jelenik meg. Az újság továbbra is megjelenteti naponta frissített internetes változatát.²⁰ Havonta megjelenő

¹⁶ <http://www.slovaci.hu/index.php?id=949>.

¹⁷ <http://www.slovaci.hu/index.php?id=943>.

¹⁸ <http://www.slovaci.hu/index.php?id=933>.

¹⁹ Cirill és Metód szlovákiai nemzeti ünnepéhez kötődően.

²⁰ <http://oszo.slovaci.hu/hu/ludove.html>.

szlovák nyelvű lapot ad ki a Fővárosi Szlovák Önkormányzat *Budapeštiansky Slovák* címen,²¹ valamint a Csabai Szlovákok Szervezete *Čabän* néven. Tótkomlóson, az önkormányzati választásokat követően rövid szünet után újra megjelent a *Tótkomlósi Hírmondó*, amelyben továbbra is egyoldalas szlovák nyelvű melléklet található. A pilisszentkereszi Szlovák Kisebbségi Önkormányzat újra megjelenteti kétnyelvű *Pilíšan – Pilisi Hírmondó* című lapját. Negyedévente továbbra is megjelenik a dél-alföldi szlovákság (nemzetközi) lapja, a *Dolnozemský Slovák*. A Szlovák Pedagógiai Módszertani Központ jelenteti meg a *Slovenčinár* című szakmai folyóiratot.²² Az elektronikus médiában a Magyar Televízió szlovák nyelvű *Domovina* című magazinja heti 2 alkalommal 26 percben jelentkezik.²³ A Magyar Rádió MR4 Hullámhosszán a szlovák nyelvű adások időpontja naponta 18 – 20.00 óra között hallható.²⁴

Az OSZÖ anyaországi kapcsolataiban fontos szerepet játszott az a körülmény, hogy a szlovák országgyűlés 2005. szeptember 23-án elfogadta a határon túli szlovákokról szóló törvény módosítását. Ezzel létrehozta a Határon Túli Szlovákok Hivatalát, amely a kormányzati kapcsolatok felelőse a határokon túl élő szlovákok – így a magyarországi szlovák közösség – viszonylatában. A parlament emberi jogi bizottsága mellett megalakult a határon túli szlovákok szekciója is. A Határon Túli Szlovákok Hivatala mellett az OSZÖ szinte napi munkakapcsolatban áll a szlovák Oktatási Minisztériummal az ösztöndíjasok, vendégtanárok és lektorok, pedagógusaink továbbképzése, vagy a jelentősen bővült erdei iskolai programok ügyében. Hasonlóan szoros együttműködés alakult ki a kulturális tárca több intézményével, elsősorban a Nemzeti Közművelődési Központtal. A Szlovák Köztársaság magyarországi intézményeivel, a budapesti nagykövetséggel és a kulturális intézettel, valamint a békéscsabai főkonzulátussal immár hagyományosan baráti és közvetlen a hazai szlovákság viszonya. Az OSZÖ tagja a FÜEN Szláv Szekciójának. Az OSZÖ és intézményei a hivatalos kapcsolatokon túlmenően egyre több szállal kötődnek a Vajdasági Szlovák Nemzeti Tanács, továbbá a Romániai Szlovákok és Csehok Demokratikus Szövetsége szervezeteihez. A beszámolási időszakban évente mintegy 20 közös programot valósítottak meg. Több mint egy évtizede adják ki közösen a *Dolnozemský Slovák* (Alföldi Szlovák) című, a múlt század első évtizedeiből felújított kulturális folyóiratukat.

A szlovák kisebbségi szervezetek többsége helyi bejegyzésű, a település kisebbségi közéletében aktív egyesület. Országos szinten a kisebbség képviselőjét az 1948-ban alakult Magyarországi Szlovákok Szövetsége,²⁵ valamint a rendszerváltást követően létrejött további civilszervezetek: a Magyarországi Szlovák Fiatalok Szervezete²⁶ (1990), a Magyarországi Szlovák Írók és Művészek Egyesülete²⁷ (1990), valamint a Prameň – Központi Szlovák Táncegyüttes²⁸ (1991) vállalták fel.

²¹http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_kisebbssegek/2008/A_szlovak_nyelv_magyarorszagon/pages/009_tartalom.htm.

²² http://www.nemzetpolitika.gov.hu/index.php?main_category=4&action=view_item&item=583.

²³ <http://premier.mtv.hu/Rovatok/Kisebbssegimusorok.aspx>.

²⁴ www.radio.hu.

²⁵ <http://www.nemzetpolitika.gov.hu/id-587-magyarorszag-szlovakok-szovetsegenek.html>.

²⁶ <http://kisebbssegek.bmknet.hu/index.php?id=475>.

²⁷ <http://www.muveszetek.hu/muvszerv.htm>.

²⁸ <http://kisebbssegek.bmknet.hu/index.php?id=475>.